

A TOLEDÓI MAGYAROK NYELVE. NEM STANDARD NYELVHASZNÁLAT VAGY A NYELVKONTAKTUS HATÁSA?¹

Fenyvesi Anna

1. BEVEZETŐ

Az 1990-es évek eleje óta több átfogó és részletes leíró munka is született az amerikai magyarság magyar nyelvhasználatára vonatkozóan, amely az amerikai angol és a magyar nyelv kontaktusát, valamint a kontaktus nyelvi eredményeit kutatta. Ezek a munkák mind a hagyományos amerikai magyar közösségeket, azaz a Nagy Tavaktól délre fekvő, Chicagótól New Yorkig húzódó, régebben ipari városok, többségükben munkásosztálybeli emigráns közösségeit vizsgálták. Az amerikai magyarok nyelvhasználatát az indianai South Bendben Kontra Miklós, a michigani Detroitban Bartha Csilla, a pennsylvániai (Pittsburgh környéki) McKeesportban a jelen tanulmány szerzője kutatta.² E munkák nyelvi adatainak forrása elsősorban magnóra vett és leírt szociolingvisztikai interjúk³ anyaga, és bennük megtaláljuk az amerikai magyarok nyelvének, azaz a magyar nyelv e kontaktusváltozatának leírását a nyelvi rendszer minden szintjén – a hangtan, az alaktan, a mondattan és a szótan területén –, valamint az amerikai magyarra jellemző több tucat nyelvi jegy és a kölcsönszavak különböző fajtájának elemzését. Az amerikai magyarok szókincsét tárja fel ezenkívül Vázsonyi Endre 1995-ben megjelent (Kontra Miklós által szerkesztett) szótára is.

A jelen dolgozat az amerikai magyar nyelvhasználat kutatásában első ízben a kontaktushatás kvantitatív vizsgálatának, azaz változatvizsgálatnak, a nyelvi közösségen belüli nyelvhasználati különbségeket feltáró felmérésnek az adatait tárgyalja. Az adatok az Ohio állambeli Toledóban élő magyarok között végzett kérdőíves felmérésből származnak. Az eredmények, mint látni fogjuk, 1. kvantitatív vizsgálattal is igazolják a kontaktus hatását több, az interjúkat használó munkákban tárgyalt nyelvi jegy esetében; 2. kimutatják a kontaktus hatását több olyan nyelvi jegy esetében, amelyeket a korábbi munkák nem tártak fel; és 3. némi betekintést nyújtanak az amerikai magyar nyelvhasználat megítélésébe.

¹ Köszönet illeti Polgár Etelkát a toledói adatok összegyűjtéséért. Hálás vagyok Szabó Eszternek a tanulmány korábbi változatához fűzött megjegyzéseiért.

² Lásd Kontra 1990, Bartha 1993 és Fenyvesi 1995, valamint ugyanezen szerzők több, rövidebb tanulmányát is.

³ Labov 1966 és 1984.

2. A FELMÉRÉS

2.1. Hipotézis

A jelen felmérés fő feltevése az, hogy mivel az amerikai magyarok kétnyelvű környezetben élnek – ahol egyaránt használják az amerikai angol és a magyar nyelvet –, magyar nyelvhasználatuk az angol hatását tükrözi. Az angol hatása oly módon nyilvánul meg, hogy olyan nyelvi változók esetében, ahol a változó egyik változata standard, a másik pedig nem standard, a standardtól való eltérés a magyarnak az indoeurópai nyelvekkel (jelen esetben az angollal) való kontaktusának az eredménye.

2.2. A felmérés módszertana

A dolgozatban elemzett adatokat a Sociolinguistics of Hungarian Outside Hungary (SHOH: A Magyarországon kívül használt magyar nyelv szociolingvisztikája) kutatási projektben⁴ 1996-ban kidolgozott és használt kérdőív segítségével gyűjtöttük. Az 1996-os kutatás célja az volt, hogy betekintést nyújtson a Magyarországgal szomszédos országokban kisebbségi, kétnyelvű helyzetben élő magyarok magyar nyelvhasználatának társadalmi és nyelvi jellemzőibe. A kutatás kontrollcsoportként egynyelvű magyarországi magyarok egy csoportját (n = 107) használta. (A kutatás eredményeként már megjelent a kárpátaljai, a szlovákiai és a vajdasági magyar nyelvhasználatot leíró három munka,⁵ míg az erdélyi, burgenlandi és szlavóniai kötetek megjelenés alatt, illetve előkészületben vannak.)

A kérdőív⁶ 74 kérdésből áll, amelyek az adatközlő társadalmi, nyelvi háttérének szociolingvisztikai jellemzőire, valamint magyar nyelvhasználatára és másik nyelvének használatára kérdeznek rá. E kérdésekben összesen 324 szociolingvisztikai változó szerepel. A szociolingvisztikai kérdések között kisebb csoportokba rendezve található a kérdőívben 58 nyelvi feladat. A feladattípusok a következők voltak: mondatkiegészítés, mondat megítélése, hibajavítás és alternatívaválasztás (ahol két szó vagy szerkezet közül kellett kiválasztania a mondatba jobban beleillőt). A feladatokban háromféle nyelvi változó fordult elő. Az első csoportba az ún. egyetemes magyar (E)-változók tartoztak, vagyis azok a tipikus szociolingvisztikai változók, amelyek az egész magyar nyelvterületen megtalálhatóak (mint például a suksükölés vagy a *-ban/-ben n-jének* törlése), és a beszélők hagyományos társadalmi változók (például iskolázottság, kor, nem stb.) alapján való rétegződését mutatják ki. A változók második csoportja az ún. egyetemes kontaktus (EK)-változók: ezek olyan változók, amelyek szín-

⁴ Lásd Kontra 1998.

⁵ Cserniczkó 1998, Göncz 1999 és Lanstyák 2000.

⁶ Teljes terjedelmében lásd Cserniczkó 1998, 235–253., Göncz 1999: 219–236. és Lanstyák 2000, 283–299.

tén megtalálhatóak az egész magyar nyelvterületen, de a változó egyik (tipikusan a Magyarországon nem standardnak tartott) változata nyelvkontaktus eredménye – magyarországi használatát a magyarral több évszázada kontaktusban lévő nyelvek magyarra gyakorolt hatása magyarázza, kétnyelvű magyaroknál pedig a másik nyelv hatása erősíti (vagy ritkán gyengíti). Ilyen változó például a redundáns névmások használata (*láttalak: láttalak téged*).⁷ A harmadik csoportba a kontaktus (K)-változók tartoznak: ezek a változók Magyarországon nem léteznek, csak kétnyelvű környezetben alkotnak változót, a másik nyelv hatásának eredményeképpen. Ilyen például a csak Szlovákiában használt *százzal megy: százzal megy*,⁸ vagy a csak Kárpátalján létező *betelefonál: becsenget*.⁹ A toledói magyarok között használt kérdőív összes E- és EK-változója az eredeti, SHOH-kutatási projektben használt kérdőívből való. (Számozásuk is az eredeti, 501-től 644-ig terjed.)

Az eredeti kérdőívet kiegészítettük 12, csak az amerikai magyarok között használt K-változót tartalmazó feladattal (a kérdőívben használt számuk, a SHOH-kutatási projekt hagyományát követve, 700–712. lett). E változókat az amerikai magyar nyelvhasználat fent említett három terjedelmes leírásában szereplő, általunk igen jellemzőnek tartott nyelvi jegyek közül választottuk ki.

Az eredeti kérdőívet ezenkívül minimálisan változtattuk csak meg, hogy a kérdések és a rájuk adható válaszok összhangban legyenek az amerikai magyarok életkörülményeivel: például a „Milyen gyakran utazik Ön Magyarországra?” kérdésre adható válaszok közül az eredeti „naponta többször”, „naponta egyszer”, „hetente”, „havonta” stb. válaszokat „egy évben többször”, „egyszer egy évben” stb. válaszokkal cseréltük fel. Néhány ilyen apró változtatástól eltekintve azonban a kérdőívet változatlanul hagytuk.¹⁰

A kérdőívet 24 Toledóban élő amerikai magyarral töltöttük ki 2001 januárjában. A jelen dolgozatban tárgyalt elemzésből az eredeti 24 adatközlő közül kizártunk hatot – egyet azért, mert magyar nyelvtudása elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy adatai értelmezhetőek legyenek, öt további pedig azért, mert kétnyelvű környezetben (a Vajdaságban, illetve németországi és braziliai magyar közösségekben) nőttek fel, és esetükben nem lehetett kizárni egy, az angolon kívüli másik nyelv hatását magyar nyelvhasználatukra. A 18 adatközlő közül hárman második generációs (azaz az USA-ban született) magyarok, a többiek emigránsok (az egyik közvetlenül a második világháború után kikerült ún. dípi, azaz *Displaced Person*, nyolc emigráns '56-os menekült, a többi hat pedig az 1960-as években vagy később emigrált). Az adatközlők iskolázottság szempontjából következőképpen oszlanak meg: egy adatközlő 6 osztályt vég-

⁷ A szociolingvisztikában megszokott módon, a változó változatainak felsorolásánál első helyen a standard változatot, második helyen pedig a nem standard, jelen esetben kontaktusváltozatot tüntettem fel.

⁸ Lanstyák–Szabó Mihály 1997, 118.

⁹ Csernicskó 1998, 287.

¹⁰ Az eredeti kérdőív megtalálható az SHOH-projekt eddig megjelent kötetének mindegyikében, Csernicskó 1998, 235–253., Göncz 1999, 219–236., Lanstyák 2000, 283–299., a Toledóban használt kérdőív pedig Polgár 2001 függelékében.

zett, ketten elvégezték az általános iskolát, további hatan az általános iskolát követően jártak középiskolába, de azt nem végezték el; négyen befejezték a középiskolát, és részt vettek valamennyi felsőoktatási képzésben; öten egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkeztek. Az adatközlők kétharmada munkássztálybeli foglalkozású, egyharmada pedig szellemi foglalkozású volt.

A nyelvi feladatok elemzésénél az eredeti, 107 fős magyarországi kontrollcsoport adatait használtuk fel. Kivételt ez alól csak a toledói kérdőívben 700-as, K-változókat vizsgáló feladatok képeztek, mivel ezek nem szerepeltek az eredeti kérdőívben. Ezért ezen feladatok elemzésénél egy 24 fős, egynyelvű magyarországi magyarokból álló kontrollcsoportot használtunk.

A toledói adatközlők és a K-változók esetében használt kontrollcsoport adatközlőinek alacsony számából kifolyólag a jelen dolgozatban csak egyetlen társadalmi változó, a helyszín (azaz Magyarország, illetve az Egyesült Államok) alapján elkülönülő nyelvhasználati különbségeket elemzünk.

2.3. A vizsgált toledói közösség

Toledo Birmingham nevű városrészének magyar közössége, ahol az adatgyűjtés történt, tipikus, hagyományos amerikai magyar közösség. A 19. század végén alapították munkás- és parasztszármazású magyar kivándorlók. A közösség a második világháború előtti két évtizedben élte fénykorát. Annak ellenére, hogy későbbi (dípis, '56-os és még későbbi) emigránsok is csatlakoztak a közösséghez, a 20. század második felében a helyi acélgyártás megszűnése és a fiatal generációk ezt követő elvándorlása következtében hanyatláson ment keresztül. A toledói magyar közösséget számszerűleg lehetetlen felmérni, mivel tagjai elköltöztek a külvárosokba, és ma már gyakorlatilag egyikük sem lakik Birmingham városrészben. A toledói magyarok oda csak a magyar pékségbe, húsboltba, magyar klubba, a Szent István-templomba és az egyházközség rendezvényeire járnak.¹¹

3. EREDMÉNYEK

Az amerikai magyar adatközlőknek a kérdőív nyelvi feladataira adott válaszai több nyelvi jegy esetében statisztikailag szignifikáns módon eltérnek az egynyelvű magyarországi magyar minta válaszaitól. Ezek a nyelvi jegyek a következők: 1. szórend; 2. redundáns névmások; 3. analitikus szerkezetek; 4. szenvedő jelentésű határozói igenevek; 5. birtokos személyjelek; 6. főnevek egyes és többes száma; és 7. számbeli egyeztetés.

¹¹ Polgár 2001, 11. A közösség részletes, a jelen dolgozatban használt kérdőív szociolingvisztikai kérdéseinek alapuló elemzését lásd ugyanebben a munkában.

3.1. Szórend

A semleges magyar mondat SVO (azaz alany–ige–igei bővítmény) szerkezetű. A fókuszképzésnek nevezett mondattani transzformáció a hangsúlyozni kívánt mondatrészt vagy mondatrészeket az ige előtti mondattani pozícióba mozgatja. Az amerikai magyar nyelvhasználatban a fókuszképzés szabályai módosulnak: a transzformáció néha egyáltalán nem, néha pedig részben másként működik, mint a magyarországi magyarban.¹² A jelen kutatásban a fókuszképzést az SHOH-kérdőív (1)-ben megadott mondata tesztelte, ahol az adatközlőknek a mondatba jobban beleillő változatot kellett kiválasztaniuk.¹³

(1) [608] *Itt van még Péter? – Itt, de már...*

(1) *készül menni*   (2) *menni készül*

Az elsőnek felsorolt változatban a főnévi igenév, bár hangsúlyos, nincs az ige előtti fókuszpozícióban, míg a magyarországi standardnak tartott, másodikként felsoroltban igen. A mondat angol megfelelője (*he is preparing to go*) az előbbivel párhuzamos szerkezetű, tehát a kontaktushatás ennek a használatát erősítené. Mint az 1. táblázatból kitűnik, az amerikai magyar (USA) adatközlőknek több mint fele, a magyarországiakénál (HU) statisztikailag szignifikánsan nagyobb része az angol mondattal párhuzamos szerkezetű változatot fogadja el helyesnek.

1. táblázat

A 608. feladat, szórend megítélése

608.	HU	USA
<i>készül menni</i>	9 (8,4%)	10 (55,6%)
<i>menni készül</i>	98 (91,6%)	8 (44,4%)

= 26, 5684, $p < 0,001$; statisztikailag szignifikáns

3.2. Redundáns névmások

A magyar nyelv megengedi az értelmi hangsúlyt nem kapó, a kontextusból már ismert nominatívusi és accusatívusi (azaz alany és tárgy szereppel bíró) névmások „kihagyását” a mondatból, azaz üres szintaktikai kategóriával való helyettesítését. Az ilyen alanyi névmások „ki nem hagyása”, azaz redundáns névmások használata az amerikai magyar nyelvhasználat már feltárt jelensége¹⁴

¹² Kontra 1990, 75–79., Bartha 1993, 138., Fenyvesi 1995, 75–80.

¹³ Szögletes zárójelben a feladat eredeti számát is megadom.

¹⁴ Lásd a 11. lábjegyzetben található utalásokat. Az amerikai magyar példákat az AM utalással vezetem be.

(például a bemutatkozásnál elhangzó AM *Én vagyok Király Betti*, vagy a *Hol tetszett dolgozni?* kérdésre felelő AM *Én dolgoztam a vasgyárban* típusú mondatok igen gyakoriak). A tárgyi szerepű névmások használatát azonban az amerikai magyar esetében még nem vizsgálták. A jelen felmérésben ezt a jelenséget az SHOH-kérdőív két (2. és 3. alatt megadott) mondata vizsgálta. Az első feladatban az adatközlőknek ki kellett választaniuk a számukra természetesebbnek hangzó mondatot, a másodikban pedig a mondatba jobban beleillő kifejezést:

- (2) [515] (1) *Tegnap láttalak a tévében.*
 (2) *Tegnap láttalak téged a tévében.*

Az első változatban a tárgyi névmás nem szerepel, de személye világosan kiderül a csak második személyre utaló *-lak* igei végződésből. A második változatban a névmás is szerepel, s mivel a *-lak* végződés is már egyértelműen meghatározza személyét, a standard magyar szempontjából redundáns. A mondat angol megfelelője (*I saw you on TV yesterday*) kötelező jelleggel tartalmazza a tárgyi névmást, hiszen az angol nem engedi meg a névmások üres kategóriával való helyettesítését. Ebből a szempontból az angol mondat a nem standard magyar mondattal párhuzamos. A 2. táblázat tanúsága szerint az amerikai magyar adatközlőktől kapott adatok azt mutatják, hogy a mondat megítélésében hatással bír az angol, hiszen az adatközlők egyenlő arányban fogadják el a két változatot, statisztikailag szignifikánsan gyakrabban választva a nem standard változatot, mint a magyarországi adatközlők.

2. táblázat

A 515. feladat, névmások használata *-lak* után

515.	HU	US
<i>láttalak téged</i>	23 (21,9%)	9 (50%)
<i>láttalak</i>	82 (78,1%)	9 (50%)

² = 6,3014, p < 0,025; statisztikailag szignifikáns

- (3) [615] *Találkoztam Hedviggel, s ..., hogy vegyen nekem egy kiflit.*

- (1) *megkértem*   (2) *megkértem őt*

A (3)-as mondatba beilleszthető kifejezések esetében az első nem tartalmazza a névmást, de mivel az az első tagmondatban említett személyre utal, azzal koreferens, nyelvtani kontextusa így adott, s a névmás elhagyható. A második változat a névmást tartalmazza, s ebben az angol megfelelőjével (*I asked her*) párhuzamos. A 3. táblázat azt mutatja, hogy az amerikai magyar adatközlők e feladat esetében is jelentősen nagyobb gyakorisággal választják az angol kifejezéssel párhuzamos változatot.

3. táblázat

A 615. feladat, névmások használata koreferencia esetében

615.	HU	US
<i>megkértem őt</i>	29 (27,4%)	11 (61,1%)
<i>megkértem</i>	77 (72,6%)	7 (38,9%)

² = 6,3014, p < 0,025; statisztikailag szignifikáns

3.3. Analitikus szerkezetek

A magyarban – mint agglutináló nyelvek közé sorolható nyelvben – gyakorta használatosak szintetikus nyelvi szerkezetek és kifejezések, amelyeknek az indoeurópai nyelvekben analitikus szerkezetek és kifejezések felelnek meg. (Egy nyelv szintetikus és nem analitikus módon fejez ki valamit, ha szóképzéssel és nem több szóból álló szerkezettel fejezi ki ugyanazt, vagy ha végződéssel és nem külön szóval fejez ki nyelvtani viszonyt; az utóbbira jó példa a magyar birtokosjel vagy helyrag használata, amelynek az indoeurópai nyelvekben birtokos névmás és előjárószó a megfelelője.) Előfordul, hogy ugyanazt a magyarban kétféleképpen is kifejezhetjük, nyelvtanilag szintetikus vagy analitikus szerkezetű kifejezéssel is. Az utóbbiakat általában az indoeurópai nyelvekkel való kontaktus eredményének tartják. A szintetikus és analitikus szerkezetű kifejezéseket az amerikai magyar viszonylatában korábban nem kutatták.

Az SHOH-kérdőív több feladatot is tartalmaz, amely a szintetikus és analitikus szerkezetek használatát vizsgálja. Az amerikai magyarok eredményei két feladat esetében térnek el statisztikailag szignifikáns módon a magyarországiakétól. A két feladatban, amelyet (4) és (5) alatt adok meg, a *buszozást* és *szépítkezett* alakok a szintetikus szerkezetűek, míg az *utazást busszal* és *szépítette magát* analitikusak, hiszen az utóbbiak két-két szóból álló szerkezettel fejezik ki azt, amit az előbbiek képzett szavakkal. (A két feladatban az adatközlőknek a két megadott mondat, illetve kifejezés közül a számukra természetesebbnek hangzót kellett kiválasztaniuk.)

- (4) [507] (1) *Unom már ezt a sok utazást busszal.*
 (2) *Unom már ezt a sok buszozást.*

- (5) [613] A tükör előtt hosszan ...,

- (1) *szépítette magát* (2) *szépítkezett*

A két feladatban szereplő mondatok angol megfelelői (*I am very tired of this traveling by bus* és *She beautified herself in front of the mirror*) analitikus szerkezetű alakokkal alkotják a kérdéses kifejezéseket. Az analitikus szerkezetű alakokat az amerikai magyar adatközlők gyakrabban választották, mint az egynyelvű kontrollcsoport tagjai (lásd 4. és 5. táblázat).

4. táblázat

Az 505. feladat, analitikus szerkezetek (*buszozást : utazást busszal*)

505.	HU	US
<i>utazást busszal</i>	21 (19,6%)	12 (66,7%)
<i>buszozást</i>	86 (80,4%)	6 (33,3%)

² = 17,5472, p < 0,001; statisztikailag szignifikáns

5. táblázat

A 613. feladat, analitikus szerkezetek (*szépitkezett : szépitette magát*)

613.	HU	US
<i>szépitette magát</i>	21 (20,0%)	9 (50%)
<i>szépitkezett</i>	84 (80,0%)	9 (50%)

² = 7,4990, p < 0,01; statisztikailag szignifikáns

3.4. Szenvedő jelentésű határozói igenév

A létigével használt, szenvedő jelentésű határozói igenév (például *A lakás el van adva*) az angol szenvedő szerkezet legközelebbi megfelelője a magyarban. A határozói igenév szenvedő jelentésű használata a standard magyar nyelvhasználatban csak állapotváltozás eredményét kifejező (*telic*) igékkel megengedett, valamint más tényezők is szűkítik használatát.¹⁵

Az amerikai magyar nyelvhasználatban a szenvedő jelentésű határozói igenév viszonylag gyakori előfordulását korábban is kimutatták,¹⁶ bár részletesebben nem vizsgálták. A jelen felmérésben két feladat vizsgálta e szerkezet használatát. Mindkettőben olyan ige, a *beszél* és a *használ* szerepelt, amely nem fejez ki állapotváltozást, és amely így a standard magyarban nem szerepelhetne szenvedő jelentésű határozói igenévi alakban. Angol megfelelője (a *speak* és a *use*) azonban teljesen elfogadott szenvedő szerkezetben (*The Hungarian language is beautiful, but only when it's spoken beautifully; In our family, the Hungarian language is still used a lot*), mivel az angolban gyakorlatilag majdnem minden tranzitív igét lehet szenvedő szerkezetben használni. Mindkét feladatban (lásd lent 6. és 7. alatt), amelyeket a toledói felmérés számára készítettünk, és amelyek az eredeti SHOH-kérdőívben nem voltak benne, az adatközlőknek a mondatokat ki kellett javítaniuk, ha azokat helytelennek ítélték:

(6) [701] *A magyar nyelv szép, de csak akkor, ha szépen van beszélve.*

1. helyes

2. nem helyes, így jobb: .....

¹⁵ De Groot 1995.

¹⁶ Fenyvesi 1995, 89–90.

(7) [707] *A mi családkban a magyar még sokat van használva.*

1. helyes
2. nem helyes, így jobb: .....

Amint azt a 6. és 7. táblázat adatai mutatják, mindkét feladat esetében az amerikai adatközlőknek több mint a fele, míg a magyarországi adatközlőknek csak egy kis része fogadta el helyesnek a mondatokat. E jelenség magyarázata a nyelvkontaktusban keresendő: az amerikai adatközlők esetében jelentős az angol nyelv hatása, amely a kérdéses igék esetében megengedi a szenvedő szerkezet használatát.

6. táblázat

701. feladat, szenvedő jelentésű határozói igenév (*beszélk* : *van beszélve*)

701.	HU	US
<i>van beszélve</i>	2 (8,3%)	14 (77,8%)
<i>beszélk</i>	22 (91,7%)	4 (22,2%)

² = 21,0336, $p < 0,001$; statisztikailag szignifikáns

7. táblázat

707. feladat, szenvedő jelentésű határozói igenév (*használják* : *van használva*)

707.	HU	US
<i>van használva</i>	3 (12,5%)	11 (61,1%)
<i>használják</i>	21 (87,5%)	7 (38,9%)

² = 10,9375, $p < 0,001$; statisztikailag szignifikáns

3.5. Birtokos személyjelek

Az amerikai magyar nyelvhasználatban a birtokos személyjel birtokos szerkezetekben való elhagyása több forrásban is részletesen leírt jelenség,¹⁷ amelynek okát e források az angol nyelv hatásában látják, hiszen az angolban nincs birtokos személyjel.

A toledói felmérésben a birtokos személyjelek használatát két mondat vizsgálta, amelyeket az adatközlőknek javítaniuk kellett, ha azokat nem találták helyesnek:

(8) [709] *Képzeld, az apámnak van egy új autó.*

(9) [711] *Nekem van egy fürdőszoba is.*

¹⁷ Kontra 1990, 85–86., Fenyvesi 1995, 66–70.

Az amerikai magyar adatközlők e mondatok esetében is sokkal nagyobb mértékben fogadták el helyesnek a birtokos személyjel nélküli főneveket tartalmazó mondatokat (lásd 8. és 9. táblázat).

8. táblázat

709. feladat, birtokos személyjel (*autója : autó*)

709.	HU	US
<i>autó</i>	0 (0%)	3 (16,7%)
<i>autója</i>	24 (100%)	15 (83,3%)

² = 4,3076, p < 0,05; statisztikailag szignifikáns

9. táblázat

711. feladat, birtokos személyjel (*fürdőszobám : fürdőszoba*)

711.	HU	US
<i>fürdőszoba</i>	1 (4,2%)	5 (27,8%)
<i>fürdőszobám</i>	23 (95,8%)	13 (72,2%)

² = 4,6828, p < 0,05; statisztikailag szignifikáns

3.6. Főnevek egyes és többes száma

A magyar nyelv több olyan esetben használ egyes számú főnevet ott, ahol az indoeurópai nyelvekben általában többes számú főnév szerepel. Ilyen például „a sok azonos vagy hasonló egyedből [...] álló dolgokat, ha csupán általános osztályukra, minéműségükre akarunk utalni”.¹⁸ A főnevek számát ilyen esetekben az amerikai magyarban eddig még nem vizsgálták.

Az SHOH-kérdőívben több feladat is vizsgálta az egyes és többes szám használatát, közülük kettőben (10–11.) volt statisztikailag szignifikáns különbség az amerikai magyar és a magyarországi adatközlők válaszai között (lásd 10. és 11. táblázat) annak ellenére is, hogy mindkét feladat esetében a magyarországi adatközlők is viszonylag nagy arányban fogadták el – különösen az 511. feladat esetében – a többes számú főneveket tartalmazó változatokat. Mindkét mondat angol megfelelőjében a kérdéses főnevek többes számban vannak (*‘Look, what beautiful bananas are being sold in the store’; In this store not only curtains but rugs are sold, too*), így hát az angol nyelv hatása kézenfekvő magyarázattal szolgál az amerikai magyar nyelvi viselkedésére:

- (10) [505] (1) *Nézd, milyen szép banánokat árulnak az üzletben!*
 (2) *Nézd, milyen szép banánt árulnak az üzletben!*

¹⁸ Grétsy–Kovalovszky 1985, 296.

- (11) [511] (1) *Ebben az üzletben nemcsak függönyt, hanem szőnyeget is lehet vásárolni.*
 (2) *Ebben az üzletben nemcsak függönyöket, hanem szőnyeget is lehet vásárolni.*

10. táblázat

505. feladat, főnevek egyes és többes száma (*banánt* : *banánokat*)

505.	HU	US
<i>banánokat</i>	13 (12,1%)	6 (33,3%)
<i>banánt</i>	94 (87,9%)	12 (66,7%)

² = 5,3643, p < 0,025; statisztikailag szignifikáns

11. táblázat

511. feladat, főnevek egyes és többes száma (*függönyt, szőnyeget* : *függönyöket, szőnyeget*)

511.	HU	US
<i>függönyöket, szőnyeget</i>	47 (43,9%)	15 (83,3%)
<i>függönyt, szőnyeget</i>	60 (56,1%)	3 (16,7%)

² = 5,3643, p < 0,025; statisztikailag szignifikáns

3.7. Számbeli egyeztetés

A számbeli egyeztetés esetében az amerikai magyar nyelvhasználatot az eddigi kutatások négy jellemzőben találták eltérőnek a magyarországi magyartól.¹⁹ Mind a négy fajta esetben hiányzik a magyarországi magyarra jellemző egyeztetés: alany és ige között (*AM a szülei lakik Sharonben*), mennyiségjelző és főnév között (*AM a legtöbb szomszédaink olaszok voltak*), az alany és az állítmány melléknévi része között (*AM mikor mi kicsi voltunk*), és vonatkozó névmás és antecedense között (*AM Klári meg Karcsi azok, aki '56-ban átmentek Ausztriába*).

A jelen kutatásban a mennyiségjelző és a jelzett főnév közötti számbeli egyeztetést, valamint az állapotféle határozók számbeli egyeztetését vizsgáltuk.

A mennyiségjelző után a jelzett főnév gyakran fordul elő többes számban az amerikai magyarban: az *AM sok mesék és tizennégy évek* tipikus példának mondhatók. Az egyeztetésnek ezt az esetét a következő feladat tesztelte (az adatközlőknek helyesnek vagy nem helyesnek kellett megjelölni a mondatot, s az utóbbi esetben helyesre javítani):

- (12) [710] Sok magyarok jönnek a fesztiválra augusztusban.

Az amerikai magyar adatközlők fele helyesnek fogadta el az angolhoz hasonló (vö. *many Hungarians*) többes számú alakot tartalmazó mondatot, míg a magyarországiak mind helytelennek ítélték.

¹⁹ Kontra 1990, 80–81., Fenyvesi 1995, 80–85.

12. táblázat

710. feladat, mennyiségjelző és jelzett főnév egyeztetése

710.	HU	US
<i>sok magyarok</i>	0 (0%)	9 (50%)
<i>sok magyar</i>	24 (100%)	9 (50%)

² = 15,2727, p < 0,001 statisztikailag szignifikáns

A többes számú alanyra vagy tárgyra utaló állapotféle határozók esetében a hagyományos egyeztetés egyes számot követel meg,²⁰ míg a többes számú egyeztetést a magyarral kontaktusban lévő nyelvek hatásának tartják. Az állapotféle határozók számbeli egyeztetését az SHOH-kérdőívben több feladat vizsgálta, közülük kettő esetében (lásd 13. és 14. lent) tért el szignifikánsan az amerikai magyar adatközlők nyelvi viselkedése a magyarországiakétól:

(13) [601] *A képviselők az okokat ... tartották.*

(1) *komolyaknak* (2) *komolynak*

(14) [611] *A fiúk még tavaly jelentkeztek ...*

(1) *tűzoltóknak* (2) *tűzoltónak*

A 611. feladatnál (13. táblázat) statisztikailag szignifikáns különbség található az adatközlők két csoportjának válaszai között. Ez a különbség azonban e mondat esetében, a felmérés összes többi mondatától eltérően, az amerikai magyar adatközlők standardabb nyelvi viselkedését mutatja. Ennek oka az, hogy e feladat esetében a magyar mondat angol megfelelője (*The representatives considered the reasons serious*) a standard változattal párhuzamos: az állapotféle határozó egyes számban van. (Többes számban nem is lehetne, hiszen az angolban mellékneveknek nincs többes számuk.)

13. táblázat

601. feladat, állapotféle határozók (*komolynak* : *komolyaknak*)

601.	HU	US
<i>komolyaknak</i>	32 (29,9%)	1 (5,6%)
<i>komolynak</i>	75 (70,1%)	17 (94,4%)

² = 4,7021, p < 0,05; statisztikailag szignifikáns

A 611. feladatra adott válaszok (lásd 14. táblázat) újra a megszokott, az előzővel ellentétes képet mutatják: statisztikailag szignifikáns különbség van az adatközlők két csoportjának nyelvi viselkedése között úgy, hogy az amerikai

²⁰ Grétsy–Kovalovszky 1983, 815.

magyar válaszadók kisebb arányban választják a standard változatot a magyarországiaknál. Itt, csakúgy mint az előző mondat kivételével az összes többi esetben, a mondat angol megfelelője a nem standard változattal párhuzamos (*The boys signed up to be firemen last year*).

14. táblázat

611. feladat, állapotfőle határozók (*tűzoltónak* : *tűzoltóknak*)

611.	HU	US
<i>tűzoltóknak</i>	16 (15,1%)	8 (44,4%)
<i>tűzoltónak</i>	90 (84,9%)	10 (55,6%)

² = 8,4919, p < 0,005; statisztikailag szignifikáns

4. TANULSÁGOK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Amint azt a 3. részben ismertetett eredmények megmutatták, az amerikai magyarok nyelvhasználata egy sor morfológiai és szintaktikai jellemző esetében statisztikailag szignifikáns módon eltér az egynyelvű magyarországi adatközlőktől. E jellemzők nagy részénél a nyelvkontaktus eredményeként létrejött (azaz az angol megfelelővel párhuzamos szerkezetű) változat az, amely a magyarországi nyelvhasználatban nem standardnak számít. Ennyiben igaz az a kijelentés, hogy az amerikai magyarok nyelvhasználata a standardtól távolabb van a magyarországiakénál – s ez bizonyítja a jelen dolgozat alapjául szolgáló hipotézis igazát. A 601. feladat eredményei (lásd a 13. táblázatot) azonban fontos különbségre világítanak rá. Itt a változó standard változatával párhuzamos az angol megfelelőt tartalmazó mondat. A dolgozat hipotézisét újfent igaznak mutatva, az amerikai magyar adatközlők nyelvi viselkedése az angol hatását mutatja ki, de ennek eredménye éppen ellenkező az összes többi változó eredményével, hiszen itt ezek az adatközlők a magyarországiakénál standardabb nyelvi viselkedést tanúsítanak, amelyet az angol hatása megerősít. Ez azt jelenti, hogy ezen adatközlők eredményeit a többi változó esetében sem lehet kizárólag nemstandardságukban látni, függetlenül attól a tényről, hogy azok esetében a nem standard változatot megerősíti a változó angol megfelelője. Így tehát ahelyett, hogy azt mondanánk, hogy az amerikai magyarok nyelvhasználata nagyon nem standard ezeknek a változóknak az esetében, pontosabb úgy fogalmazni, hogy az az angolnak a változókra gyakorolt hatása eredményeképpen nem standard. Vagy, más megfogalmazásban, nyelvhasználatuk nem standard ezekben az esetekben, mert itt a nem standard nyelvhasználat megegyezik a nyelvkontaktus hatására kialakult nyelvhasználattal. Az ilyen nyelvkontaktus által előidézett nemstandardságot fontos elkülöníteni az olyan nem standard nyelvhasználattól, amelynek előidézésében a nyelvkontaktusnak nincs szerepe – például az E(gye temes)-változók esetében, amelyek a magyar nyelv minden magyarországi és Magyarországon kívüli változatában léteznek.

Az E-változók közül a két legstigmatizáltabb a suksükölés és szukszükölés.²¹ Az SHOH-kérdőívben két feladat tesztelte:

(15) [628] *Ha Péter rosszul váloga... meg a barátait, pórul jár.*

(16) [629] *Minek ez a halogatás?! Nem szeretem, ha valaki elhala... a döntéseket.*

Az amerikai magyarok a két feladat közül csak az utóbbi, a szukszükölés esetében mutatnak statisztikailag kimutatható mértékű nemstandardabb nyelvi viselkedést:

15. táblázat
Suksükölés

628.	HU	US
<i>válogassa</i>	4 (3,9%)	2 (12,5%)
<i>válogatja</i>	97 (96,1%)	14 (87,5%)

² = 2,0702, p < 0,25; nem szignifikáns

16. táblázat
Szuszkükölés

	HU	US
<i>elhalassza</i>	16 (15,7%)	11 (73,3%)
<i>elhalasztja</i>	86 (84,3%)	4 (26,7%)

² = 24,4807, p < 0,001; statisztikailag szignifikáns

Ha megnézzük egy másik E-változó, az inessivusi *-ban/-ben -bal/-be*-ként való használatát, azt találjuk, hogy az eredmények megint csak nem különböznek statisztikailag szignifikáns módon az adatközlők két csoportja között:

(17) [531] *Ott van a szék a szoba sarkába.*

17. táblázat
531. feladat, *-ban : -ba*

531.	HU	US
<i>sarkába</i>	48 (45,3%)	12 (70,6%)
<i>sarkában</i>	58 (54,7%)	5 (29,4%)

² = 3,7548, p < 0,1; nem szignifikáns

²¹ A két változó között fontos különbségek is vannak, lásd Váradi és Kontra 1995.

Az eredmények azt mutatják, hogy az amerikai magyar adatközlők nyelvhasználatában megtaláljuk a nem standard nyelvi viselkedést. Ez persze aligha meglepő, főleg ha azt nézzük, hogy a hagyományos amerikai magyar közösségek (mint amilyen például a toledói is) tagjainak nagy része munkásosztálybeli. Az eredményekből azonban az is kitűnik, hogy különbség van a nemstandard-ság mértékében az Egyetemes-változók és a kontaktus-változók (legyenek azok Egyetemes Kontaktus-változók vagy egyszerű Kontaktus-változók) között oly módon, hogy az amerikai magyar beszélők az utóbbiak esetében nemstandardabbak a magyarországiaknál. Ez tulajdonképpen nem teljesen meglepő, hiszen nincs okunk azt várni, hogy az amerikai magyarok nemstandardabbak legyenek az E-változók esetében. Az a tény, hogy angol–magyar kétnyelvűségben élnek, igenis megnöveli annak valószínűségét, hogy a nyelvkontaktus hatásának betudható változók esetében nemstandardabb nyelvi viselkedést fognak mutatni.

Bibliográfia

- Bartha Csilla 1993. *Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései*. Kandidátusi disszertáció. Budapest.
- Benő Attila – Szilágyi N. Sándor: Hungarian in Romania. (Előkészületben) In Fenyvesi. (Előkészületben.)
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István: Hungarian in Ukraine. (Előkészületben.) In Fenyvesi. (Előkészületben.)
- de Groot, Casper 1995. The Hungarian converb or verbal adverbials in -va/ve. In Martin Haspelmath – Ekkehard König (eds.): *Converbs in cross-linguistic perspective*. Berlin, Mouton de Gruyter, 283–311.
- Fenyvesi Anna 1995. Language contact and language death in an immigrant language: The case of Hungarian. *University of Pittsburgh Working Papers in Linguistics*. 3:1–117.
- Fenyvesi Anna (ed.): *Hungarian language contact outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam, Benjamins. (Előkészületben.)
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék, Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Göncz Lajos – Vörös Ottó: Hungarian in the former Yugoslavia. (Előkészületben.) In Fenyvesi. (Előkészületben.)
- Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1983. *Nyelvművelő kézikönyv*. I. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1985. *Nyelvművelő kézikönyv*. II. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kenesei István – Vago, Robert M. – Fenyvesi, Anna 1997. *Hungarian. (Descriptive Grammars)*. London, Routledge.
- Kontra Miklós 1990. *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Kontra Miklós 1992. Class over nation – linguistic hierarchies eliminated: The case of Hungary. *Multilingua*, 11:217–221.
- Kontra Miklós 1995. Does the educational level of speakers matter in Hungarian language use? In Wolfgang Viereck (szerk.): *ZDL–Beiheft 77: Verhandlungen des*

- Internationalen Dialektologenkongresses Bamberg 1990*. Stuttgart, Franz Steiner, 60–69.
- Kontra Miklós 1998. *The Sociolinguistics of Hungarian Outside Hungary (Final Report to the Research Support Scheme)*. Budapest, Linguistic Institute – Hungarian Academy of Sciences. MS. <http://e-lib.rss.cz/diglib/pdf/22.pdf>
- Labov, William 1966. *The social stratification of English in New York City*. Washington D. C., Center for Applied Linguistics.
- Labov, William 1984. Field methods of the project on linguistic change and variation. In John Baugh – Joel Sherzer (eds.): *Language in use: Readings in sociolinguistics*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall, 28–53.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony, Kalligram.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: Hungarian in Slovakia. (Előkészületben.) In Fenyvesi. (Előkészületben.)
- Polgár Etelka 2001. *Language maintenance and language shift: A sociolinguistic analysis of a Hungarian-American community*. Szakdolgozat. Szeged, Szegedi Tudományegyetem.
- Váradi Tamás – Kontra, Miklós 1995. Degrees of stigmatization: t-final verbs in Hungarian In Wolfgang Viereck (szerk.): *ZDL–Beiheft 77: Verhandlungen des Internationalen Dialektologenkongresses Bamberg 1990*. Stuttgart, Franz Steiner, 132–142.
- Vázsonyi András 1995. *Túl a Kecegárdán: Calumet-vidéki amerikai magyar szótár*. Budapest, Teleki László Alapítvány.